

Arany János: Toldi

„Nádorispán látja Toldit a nagy fával,
És elámul rajta mind egész hadával...
"Nos fiúk, birokra, hadd lássuk, ki áll ki?
Vagy ki tartja úgy fel azt a hitvány rúdat,
Amellyel mutatja e suhanc az útát?"
Szégyen és gyalázat: zúg, morog mindenki,
Egy paraszt fiúval még sem áll ki senki!"

© Könyv-e.hu 2009

Könyv-e.hu Elektronikus Könyvtár:

www.konyv-e.hu

TOLDI (1846)

*„Mostan emlékezem az elmúlt időkről,
Az elmúlt időkben jó Tholdi Miklósról...”
Ilosvai*

Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon:
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem
Majd kilenc-tíz ember-öltő régiségben.

Rémlik, mintha látnám természetes növést,
Pusztító csatában szálfá-öklelését,
Hallanám dübörgő hangjait szavának,
Kit ma képzelnétek Isten haragjának.

Ez volt ám az ember, ha kellett, a gáton,
Nem terem ma párja hetedhét országon;
Ha most feltámadna s eljönne közétek,
Minden dolgát szemfényvesztésnek hinnétek.

Hárman sem bírnátok súlyos buzogányát,
Parittyaköveit, öklelő kopjáját,
Elhülnétek, látva rettenetes pajzsát,
„És, kit a csizmáján viselt, sarkantyúját.” *

** Az ezen ,_’ jeggyel felhozott helyek Ilosvaiból vannak átvéve. A. J.*

ELSŐ ÉNEK

*„Nyomó rúdat félkezével kapta vala,
Buda felé azzal utat mutatja vala.”
Ilosvai*

1

Ég a napmelegtől a kopár szík sarja,
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta;
Nincs egy árva fűszál a tors közt kelőben,
Nincs tenyérszi zöld hely nagy határ mezőben.
Boglyák hűvösében tíz-tizenkét szolgál
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga;
Hej, pedig üresen, vagy félig rakottan,
Nagy szénás szekerek álldogálnak ottan.

2

Ösztövért kútágas, hórihorgas gémmel
Mélyen néz a kútba s benne vizet kémel:
Óriás szunyognak képzelné valaki,
Mely az öreg földnek vérit most szíja ki.
Válunál az ökrök szomjasan delelnek,
Bögölyök hadával háborúra kelnek:
De felült Lackó a béresek nyakára, *
Nincs, ki vizet merjen hosszú csatornára.

* *"Felült Lackó." Így gúnyolja tréfásan a magyar paraszt azon mezei munkást, ki a nap és dolog hevétől*

bágyadtan a munkára ráunt. A. J.

3

Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
Meddig a szem ellát puszta földön, égen;
Szörnyű vendégoldal reng araszos vállán,
Pedig még legénytoll sem pehelyzik állán.

 Széles országútra messze, messze bámul,
Mintha más mezőkre vágyna e határrul;
Azt hinné az ember: élő tilalomfa,
Ütve ,általútnál' egy csekély halomba.

4

Szép öcsém, miért állsz ott a nap tüzében?
Ládd, a többi horkol boglya hűvösében;
Nyelvel a kuvasz is földre hengeredve,
A világért sincs most egerészni kedve:

 Vagy sohasem láttál olyan forgó szelet,
Mint az, aki mindjárt megbirkózik veled,
És az útát nyalja sebesen haladva,
Mintha füstokádó nagy kémény szaladna?

5

Nem is, nem is azt a forgószelet nézi,
Mely a hamvas útát véges-végig méri:
Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél,
Büszke fegyver csillog, büszke hadsereg kél.

És amint sereg kél szürke por ködéből,
Úgy kel a sohajtás a fiú szivéből;
Aztán csak néz, csak néz előre hajolva,
Mintha szive-lelke a szemében volna.

6

"Szép magyar leventék, aranyos vitézek!
Jaj be keservesen, jaj be búsan nézlek.
Merre, meddig mentek? Harcra? Háborúba?
Hírvirágot szedni gyöngyös koszorúba?
Mentek-é tatárra? mentek-é törökre,
Nekik jóéjszakát mondani örökre?
Hej! ha én is, én is köztetek mehetnék,
Szép magyar vitézek, aranyos leventék!"

7

Ilyenforma Toldi Miklós gondolatja,
Mely sovárgó lekét mélyen szántogatja;
S amint fő magában, amint gondolkodik,
Szíve búbánatban összefacsarodik.
Mert vitéz volt apja: György is álnok bátyja,
A királyfi mellett nőtt fel, mint barátja;
S míg ő béresekkkel gyűjt, kaszál egy sorban,
Gögösen henyél az a királyudvarban.

8

Itt van immár a had, Laczfi nádor hada,

Itt kevély hadával Laczfi Endre maga;
Délcegen megúli sárga paripáját,
Sok nehéz aranyhím terheli ruháját;
 És utána nyalka, kolcsagos legények,
Tombolván alattok cifra nyergü mének:
Nézi Miklós, nézi, s dehogy veszi észbe,
Hogy a szeme is fáj az erős nézésbe.

9

"Hé, paraszt! melyik út megyen itt Budára?"
Kérdi Laczfi hetykén, csak amúgy félvállra;
De Toldinak a szó szívébe nyilallik,
És olyat döbben rá, hogy kívül is hallik.
 "Hm, paraszt én!" emígy füstölög magában,
"Hát ki volna úr más széles e határban?"
Toldi György talán, a rókaelkü bátya,
Ki Lajos királynál fenn a tányért váltja?

10

"Én paraszt? én?" - Amit még e szóhoz gondolt,
Toldi Györgyre szörnyü nagy káromkodás volt.
Azzal a nehéz fát könnyedén forgatja,
Mint csekély botocskát, véginél ragadja;
 Hosszan, egyenesen tartja félkezeivel,
Mutatván az utat, hol Budára tér el,
S mintha vassá volna karja, maga válva,
Még csak meg se rezzen a kinyujtott szálf.

11

Nádorispán látja Toldit a nagy fával,
És elámul rajta mind egész hadával.
"Ember ez magáért" Laczfí mond "akárki;
Nos fiúk, birokra, hadd lássuk, ki áll ki?
Vagy ki tartja úgy fel azt a hitvány rúdat,
Amellyel mutatja e suhanc az útát?"
Szégyen és gyalázat: zúg, morog mindenki,
Egy paraszt fiúval még sem áll ki senki!

12

De ki vína bajt az égiháborúval,
Szélveszes, zimankós, viharos borúval?
És ki vína Isten tüzes haragjával,
Hosszu, kacskaringós, sistergő nyilával?
Mert csak az kössön ki Toldival, ha drága
S nem megunt előtte Isten szép világa;
Jaj-keserves annak, aki jut kezébe,
Mehalt anyjának is visszarí ölébe.

13

Elvonúl a hadnép hosszú tömött sorban,
Toldiról beszélnek az egész táborban;
Mindenik mond néki nyájasat vagy szépet,
Mindenik derít rá egy mosolygó képet;
Egyik így szól: "Bajtárs! mért ne jössz csatára?
Ily legénynek, mint te, ott van ám nagy ára."

Másik szánva mondja: "Szép öcsém, be nagy kár,
Hogy apád paraszt volt s te is az maradtál."

14

Elvonúl a tábor, csillapul morajja:
Ezt a szél elhordta, azt a por takarja;
Toldi meg nagybúsan hazafelé ballag,
Vaskos lábnyomától messze reng a parlag;
Mint komor bikáé, olyan a járása,
Mint a barna éjfél, szeme pillantása,
Mint a sértett vadkan, fú veszett dühében,
Csaknem összeroppan a rúd vas kezében.

MÁSODIK ÉNEK

*„ . . . hogy Budából Tholdi György megjő vala,
Öccsét. . . . gyakran feddi vala. '*

Ilosvai

1

Így vesződék Miklós, nyers, haragos búban,
De van drága dolog otthon Nagyfaluban:
Tán kigyúlt a ház is, úgy füstöl a kémény,
Nagy kolonc köszönget a kút méla gémén.
A malac-nép sí-rí; borju, bárány béget;
Aprómarha-nyáj közt van szörnyű ítélet;
A fehércseléd közt a beteg se lomha:
Holmi kis vásárnál népesebb a konyha.

2

Egy cseléd vizet tesz félakós bögrében,
Mely ha forr a tűzön s nem fér a bőrében,
Akkor a baromfit gyorsan belemártja,
Tollait letörli, bocskorát lerántja.

Van, ki a kis bárányt félti izzadástul;
S bundáját lerántja, még pedig irhástul;
Más a vékonypénzű nyúlat szalonnázza,
Hogy csöpögjön zsírtól ösztövére csontváza.

3

Másik a malacot láng felett hintálja,
Szórit kés fokával bőrig borotválja;
Bort ez csobolyóban, az kecsketömlőben,
Kenyeret hoz amaz bükkfa tekenőben...

4

- Mit jelent e hű-hó gyászos özvegy-házban,
Hol a dinom-dánom régen volt szokásban?
Toldi Lőrincnének most van-é a torja?
Vagy menyegzőjének hozta így a sorja?
Tán megunta gyászos özvegyisége ágyát,
S másnak adta élte fonnyadó virágát?

5

Nincs halotti tora Toldi Lőrincnének,
Napja sem derült fel új menyegzőjének;
Másért sütnék-főznek, másért lakomáznak:
György van itthon, első szülötte a háznak.

6

Toldi György nagy úr volt. Sok becses marhája,
Kincse volt temérdek, s arra büszke mája,
Sok nemes vitéze, fegyveres szolgája,
Sok nyerítő méne, nagy sereg kutyája.

Látogatni jött most negyvened magával,
Renyhe sáska népnek pusztító fajával,
És a kész haszonnak egy felét fölenni,
Más felét magának tarsolyába tenni.

7

György az édesanyját hidegen köszönté,
Bár ez a lelkét is majd elébe önté!
"Hát a másik hol van?" fanyalogva kérdi.
Senki sem hinné, hogy kedves öccsét érti.

"Szénát hord szegényke künn a béresekkel,
Hívatom -" de György úr ezt rikoltja: "Nem kell!"
Nem kell! és e két szó úgy esik anyjának,
Mintha a szivébe nagy kést mártaná.

8

Nem kell? - Ím azonban kelletlen, hivatlan
A fiú betoppan; szive égő katlan,
Belsejét még most is fúrja és faragja
Szégyenítő bújja, búsító haragja.

Mégis, mindamellet - mily Isten csodája! -
Egy zokszót sem ejt ki Toldi Györgyre szája:
Lelke gyűlölségén erőt vesz valami,
Valami - nem tudom én azt kimondani.

9

Amint látja Györgyöt hirtelen, váratlan,
Karja ölelésre nyílik akaratlan;
De az eltaszítja testvérét magától,
Gögösen fordul el jó atyjafiától.

A szegény anyának könny tolul szemébe,
Kőszívű fiának sírva lép elébe,
Reszkető ajakkal, keze fejét gyúrván,
Ott reménykedik, de György korholja durván:

10

"Úgy anyám! kecsegted ölbeli ebedet,
Ójad fűvő széltül drága gyermekedet;
Mártsad tejbe-vajba, mit se kímélj tőle,
Majd derék fajankó válik úgy belőle.

Most van a dandárja * réten a munkának,
De foga nem fűlik ahhoz e gazdának;

Mint kopó, megérzi a zsíros ebédet,
S tövel-heggyel össze hagyja a cselédet.

* >>*Dandárja*< : *halmaza, csoportosa. Nálunk
használtatik. A. J.*

11

"Így sirattad mindig, én ha mondtam néha:
Nem válik belőle semmi, csak nagy léha, *
Hogy parasztnak is rossz, lebzsel készakarva,
Noha birna dolgot, mert erős, mint marha.

Most tehetd ablakba: húsa és kövére
Szépen nő naponkint anyja örömére..."
Szóla György s kitoldá a szót egy kacajjal,
Melyre Miklós felbúg tompa, hosszú jajjal:

* >>*Léha*<, *gyáva, henye. A. J.*

12

"Átok és hazugság minden ige szádban!
Egy betű való sincs, Toldi György, a vádban.
Jól tudom, mi lappang bokrodnak megette,
Úgy szeressen Isten, ahogy engemet te!

Rossz vagyok parasztnak, rossz vagyok vitéznek,
Béresek között is től cudar csihésnek: *
Forr epéd, hogy más is márt veled egy tálba,
Vesztenél, ha tudnál, egy vizes kanálba.

* >>Csihés<: *kin a többi kifog, belőle tréfát, csúfot űz, s mindenkinél alább való. A. J.*

13

"Azért, hogy senkinek láb alatt ne legyek,
Nem bánom én, igen, akár ma elmegyek;
Száz mérföld a világ, erre is, arra is:
Nem bánom én, igen, elmegyek én ma is.

De ami az enyém, azt elviszem innét:
Add ki, bátya, tüstént, ami engem illet;
Add ki a jussomat: pénzt, paripát, fegyvert:
Azontúl - az Isten áldjon minden embert."

14

"Itt a juss, kölök; ne mondd, hogy ki nem adtam!"
György kiált és arcul csapja, szintúgy csattan.
Toldi Miklósnak sincs ám galambepéje,
Bosszuállás lelke költözik beléje;

Szeme, mint az acél, a szikrát úgy hányja,
Ütni készül ökle csontos buzogánya;
György ijedve hátrál, odavan egészen:
E csapás utolsó szélütése lészen;

15

S Györgyöt e csapással hús verembe tennék,
Isten kenyeréből hol többé nem ennék,
Hol, mint egy repedt csont deszka közé kötve,

Ítéletnapig sem forradozna össze:

De midőn az öccse épen megrohanja,
Elsikoltja magát s közjük fut anyja,
Testével takarja Györgyöt és úgy védi,
Pedig nem is Györgyöt, hanem Miklóst félti.

16

Most a szörnyü gyermek karját elereszté,
Fejét és szemeit búsan lefüggeszté,
S mintha most ocsúdnék forró-hideg lázból,
Tántorogva ment ki az apai házból.

Méne elbusulva, némán haragjában,
És leült az udvar távolabb zugában,
Ott fejét a térdén tenyerébe hajtá,
S zokogott magában, de senki sem hallá.

HARMADIK ÉNEK

*„Öccsére, Miklóstra nagy haragja vala,
Szerető szolgáját mert megölte vala.”
Ilosvai*

1

Bezzeg nem busultak ám az ősi házban,
Szintén eltörődtek az evés-ivásban.
Fölkelvén pedig jó Toldi György asztala:
„Vitéz ő szolgái rudat hánynak vala.”

Ifju vér, öreg bor fickándott erőkbén,
A fa dárda vígan perdült jobb kezökben;
Mindenik kötődött, hangosan nevetve,
S mint szilaj csikóé, magas volt a kedve.

2

Toldi György meg, amint torkig itta-ette,
Egy öreg karszékbe úr-magát vetette,
És az eresz alól gyönyörködve nézi,
Hogyan játszadoznak csintalan vitézi;
Majd, midőn meglátta a telek lábujában
Ülni öccsét Mikóst nagy-busan magában,
Föltámad lelkének szennyes indulatja,
S nagyfejű legényit ily szókkal biztatja:

3

"Hé fiúk! amott ül egy túzok magában,
Orrát szárnya alá dugta nagy buvában;
Gunnyaszt, vagy dög is már? lássuk, fölrepül-e?
Meg kell a palánkot döngetni körül!"

4

Mint kutyák közé ha nyulfiat lökének,
Kaptak a beszéden a szilaj legények,
Döng a deszkabástya Miklósnak megette,
Miklós a kudarcon ,búskodik' felette.
Mert fölérni könnyű, könnyű nemcsak ésszel,

Hanem ököllel is, és megfogni kézzel,
Hogy csak őt bosszantja mind e vastag tréfa,
Mely ugyan fejétől sem járt messze néha.

5

Toldi tūr azonban, bárha nem békével;
Birkozik nagy lelke fellázadt dühével;
Majd meggyőzi magát s megvetéssel tűri,
Szolganép belőle a csúfot hogy űzi.
Mert e nép eperszem volna haragjának,
Bosszuló karjától úgy elhullanának,
Mint a Sámsonétól, kiről írva vagyon,
Hogy ezer pogányt vert egy álcsonttal agyon.

6

Túrte Miklós, túrte, ameddig túrhette,
Azzal álla bosszút, hogy csak fel sem vette;
Úgy mutatta, mintha nem is venné észre,
Fülét sem mozdítá a nagy döngetésre.
De, midőn egy dárda válla csontját érte,
Izonyatosképen megharagutt érte,
S melyen ült, a malomkő-darabot fogta,
Toldi György bosszantó népe közé dobta.

7

Repül a nehéz kő: ki tudja, hol áll meg?
Ki tudj, a hol áll meg s kit hogyan talál meg?

Fuss, ha futhatsz, Miklós! pallos alatt fejed!
Víz sem mossa rólad le a gyilkos nevet!
Elvadulsz, elzüllöl * az apai háztól,
Mint amely kivert kan elzüllik a nyájtól:
Ki egyet agyarral halálosan sérte,
Ugy aztán kimarta őt a többi érte.

* *,Elzüllik' : elvadulva elkóborol. A. J.*

8

Elrepült a nagy kő, és ahol leszállta,
Egy nemes vitéznek lőn szörnyű halála:
Mint olajütőben szétmállott a teste,
És az összetört hús vérolajt ereszte.
Vérit a poros föld nagy-mohón felnyalta,
Két szemét halálos hályog eltakarta,
S aki őt eloltá, az a veszedelem
Mindenik bajtársnak fájt, csak ő neki nem.

9

György haragja pedig lészen rendkívüli,
Mert vitéz szolgáját igen keserüli.
Másfelől örül, hogy gyilkos a testvére,
Kit hogy elveszessen, most esik kezére.
Most ravasz szándékát, melynek úta görbe,
Eltakarja törvény és igazság örve,
És, hogy öccsét bíró hírivel megrontsa,
El kell fogni nyomban, az kemény parancsa.

NEGYPEDIK ÉNEK

*„Igen keserüli Miklóst az ő anyja:
Titkon ezért őtet éléssel táplálja.”*

Ilosvai

1

Mint a hímszarvas, kit vadász sérte nyillal,
Fut sötét erdőbe sajtó fájdmival,
Fut hideg forrásnak enyhítő vizére,
És ezerjófűvet tépni a sebére;
 Jaj! de a forrásnak kiszáradt az ágya,
Az ezerjófűvet írul sem találja,
Minden ág megtépte, tüske megszaggatta,
Úgyhogy még aléltabb most az isten-adta:

2

Úgy bolyonga Miklós. Nyakán ült a bújja,
Oldalát kikezdte annak sarkantyúja,
S mint bezárt paripa, mely fölött az ól ég,
Szíve a mellében akkép hánykolódék.
 Bujdosik az ,éren', bujdosik a ,nádon',
Nincs, hová lehajtsa fejét a világon.
Hasztalan kereste a magánosságot,
Mert beteg lelkének nem lelt orvosságot.

3

És mint a toportyán *, ha juhász kergette,
Magát egy kiszáradt nagy nádasba vette:
Ott is azt susogta a nád minden szála:
Széles e világon nincsen árva nála.

Nádtors lőn az ágya, zsombok * a párnája,
Isten kék egével földve a tanyája,
Mígnem a sötét éj szárnya alá vette
S fekete ponyvából sátort vont felette.

* >>Toportyán< : réti farkas. A. J.

* >>Zsombok< : zsombék. Mint fazok - fazék stb. A

>>zsombik< zsombéknak hibás kiejtése. A. J.

4

Majd az édes álom pillangó képében
Elvetődött arra tarka köntösében,
De nem mert szemére szállni még sokáig,
Szinte a pirosló hajnal hasadtáig.

Mert félt a szunyogtól, félt a szűrös nádtól,
Jobban a nádasnak csörtető vadától,
Félt az üldözőknek távoli zajától,
De legis-legjobban Toldi nagy bajától.

5

Hanem amidőn már szépen megpitymallott,
És elült a szúnyog, és a zaj sem hallott,

Akkor lelopódzott a fiú fejére,
Két szárnyát teríté annak két szemére;
Aztán álommézet csókolt ajakára,
Akit mákvirágból gyűjte éjszakára;
Bűvös-bájos mézet, úgy hogy édességén
Tiszta nyál csordult ki Toldi szája végén.

6

De a kínos éhség azt is irigyelte,
Hajnali álmából csakhamar fölverte,
S addig ösztökélte, addig korbácsolta,
Míg a rétet összevissza barangolta;
 Fölkereste fészkit a réti madárnak,
Szárca-, vadrucának, bibicnek, sirálynak,
Házukat feltörte és kifosztogatta,
Tarka tojásikkal éhét elaltatta.

7

Vadmadár-tojással éh-szomját elervén,
Szörnyen hányta a hab a jövőnek tervén:
Merre menjen? mihez fogjon? uramfia!
Nincsen hő lelkének hová fordulnia.
 Mert elmenne könnyen, el is bujdokolna,
Ha az édesanyja előtte nem volna:
Jaj, de majd ha róla hírt nem hallanának,
Megrepedne szíve az édesanyjának.

8

Három napig magát ekkép vesztegette,
Harmadik nap a nád megzörrent megette,
Azt gondolta farkas, meg se moccant karja,
Mert ellátta, hogy őt csak testvére marja.

Pedig Bence volt az, régi hű cseléde,
Akit anyja küldött fölkeresésére,
Ki nagy zokogással nyakába borulva
Így szólott Miklóshoz egy kis idő múlva:

9

"Jaj! eszem a lelked, beh jó, hogy meglellek,
Harmadnapja már, hogy mindenütt kereslek;
Tűvé tettem érted ezt a tenger rétet,
Sose hittem, hogy meglássalak ma téged.

Hogy' vagy édes szolgám? nem haltál meg éhen? *
Nem evett meg a vad ezen a vad réten?
Itt a tarsolyom, fogd, és egyél szépen; ne!
Sült hús, fehér cipó, kulacs bor van benne."

* >>Szolgám< : *kedveskedő megszólítás ifjabbhoz, nem tekintve az egymás közti úr- vagy szolgai viszonyt. A. J.*

10

Azzal a hű szolga szemét az ökléhez,
S öklét megtörölte ócska köntöséhez,
Letérdelt a földre, tarsolyát letette,

Ami csak volt benne, sorra mind kiszedte.

Asztalt is terített, csak úgy hevenyéből,
Az üres tarsolyból, meg a födeléből,
A cipót, kulacsot, pecsenyét rárakta,
Végre két almával a módját megadta.

11

Akkor elővette csillagos bicskáját,
Megkínálta vele kisebbik gazdáját; *
Toldi a jó késsel a cipót fölszelte,
S a cipóval a hust jóízűen nyelte.

S mily örömmel nézte Bence, a hű szolga!
Jobban esett, mintha maga falta volna;
Mintha ő is ennék, úgy mozgott a szája,
Néha szinte könnybe lábadt ősz pillája.

** >>Kisebbik gazda< : a gazda fia vagy öccse. Így a
nőnek a férje öccse: >>kisebbik ura<. A. J.*

12

Mikor aztán Miklós az éhét elverte,
Bence a kulacsnak nyakát kitekerte:
A kulacs sikoltott és kibuggyant vére
Az öreg szolgának a keze fejére.

Ez meg a vörösbort urára köszönte,
Néhány kortyot előbb nyelve mellé önte,
S míg azt a fiúnak nyujtá jobb kezével,
Megtörülte száját inge elejével.

13

S a bor az öreget jókedvre tüzelve,
Hogy' kinyílt a szíve! hogy' megoldott nyelve!
Kezdte a beszédet Miklósnak nagyapján,
(Ostoros gyerek volt annál néhanapján);
 Azután fordítá apjára, anyjára,
Györgyre a bátyjára, végre önmagára,
S tán a szó belőle, míg a világ, folya,
Ha Miklós szomorún így nem kezdte volna:

14

"Haj! be zokon esik most hallgatnom téged!
Hagyd el, kérlek, hagyd el e fájós beszédet.
Máskor, a tűzhelynél tengerit morzsolva,
Ítéletnapig is elhallgattam volna.
 Hányszor elbeszélted apám vitézségét!
Majd éjjél vetette minden este végét;
Aztán mily sokára tudtam elalunni!
Hajnalig se birtam a szemem lehunyni.

15

"Ami volt, az nincs már: ami jó volt, elmúlt;
Más pennával írnak; sorsom balra fordult;
Gyilkosságba estem, lettem bujdosóvá,
Hej, ki tudja, mikor leszek bele jóvá?
 De hiszem az Istent, az árvát sem hagyja,

Mert azért az árvák gondviselő atyja;
Tán veszett nevemet is lemossa vérem,
Mit fejemre költe drága jó testvérem.

16

"Nem születtem arra, érzem ezt magamban,
Hogy itt békamódra káka között lakjam;
Nem is teremtőztem béresnek, villásnak,
Hogy petrencét hordjak akárki fiának.
Már csak arra várok, hogy bealkonyodjék,
A világ mezőről haza takarodjék,
És akkor nyakamba veszem az országot,
Szél sem hoz felétek énrólam ujságot."

17

Nagyon elbusúla Bence a beszéden,
Szánta kis gazdáját, hogy bujdosni mégyen,
Hallgatott sokáig s majd elfakadt sírva,
Bocskorán körmével keresztet írva.
Végre megszólamlott s nagyon szépen kérte,
Ne nehezteljen meg Miklós gazda érte:
De ő ezt a dolgát bolondságnak tartja,
Hogy fejét ily rögtön bujdosásnak adja.

18

"Látod jó kis gazdám: György úr nemsokára,
Három-négy nap mulva, visszamegy Budára:

Akkor, ami elmúlt, feledségbe mégyen,
Kiskirály leszesz te az egész vidéken.

Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,
Kik, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?
Itt hagynád a Bimbót s Lombárt, a hajzását. *
Kiknek hét vásáron sem találni mását?

* >>*Bimbó, Lombár*": ökrök nevei. A. J.

19

"Itt hagynád sokféle kedves multságod?
Párjával malomba ki emelne zsákot?
A malomkövet ki ölténé karjára
Molnárlegényeknek álmélkodására?"

Ne menj, édes szolgám, jaj, ne menj messzére,
Egész Nagyfalunak keserűségére;
Jaj! ne hagyd bitangul az ős Toldi házat,
Ne taszítsd a sírba jó édesanyádat."

20

Így rimáncodott az, de kevésbe vette,
Fejét rázta Miklós, ahol nem szerette;
Hanem, amint anyját hozta fel végtére,
Követ hengerített a fiú szívére.

Nem felelt sokáig Bencének szavára,
Csak nézett sohajtva a susogó nádra,
S addig-addig bámult a susogó nádra,
Nagy meleg könnycsepp ült szeme pillájára.

21

S mintha törlené csak arca verítékét,
Tenyeréhez törlé hívatlan vendégét:
Végig a kisujján a könny földre csordult,
Ő pedig Bencéhez ily szavakkal fordult:
"Mondd meg ezt, jó Bence, az édesanyámnak:
Gyászba borult mostan csillaga fiának:
Egykorig nem látja, még nem is hall róla;
Eltemetik hírét, mintha meghalt volna.

22

"De azért nem hal meg, csak olyaténképen,
Mint midőn az ember elrejtezik mélyen,
És mikor fölébred bizonyos időre,
Csodálatos dolgot hallani felőle.
Rólam is hall még hírt, hogy mikor meghallja,
Még a csecsszopó is álmélkodik rajta:
Akkor anyám lelke repes a beszéden,
Csak meg ne szakadjon szíve örömeiben."

23

Ezt izente Miklós. Akkor a hű szolgálta
Az üres kulacsot tarsolyába tolta;
Megtörülte szépen csillagos bicskáját,
Összehajtogatta szalonnás ruháját. *
Aztán a tarisznyát félvállára vette,

Búcsut vévén, lábát útnak egyengette:
Ment is volna, nem is; gyakran visszanézett,
Végre a töretlen nád közt elenyészett.

* >>*Szalonnás ruha*< : *darabka vászon a tarisznyában, melybe szalonnát vagy más zsiradékot takarnak. A. J.*

ÖTÖDIK ÉNEK

*„Az éren és nádon Miklós bujdosik vala.”
Ilosvai*

1

Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
Nagy vörös palástját künn hagyá az égen,
De az éj erőt vett, csakhamar beronta,
Az eget, a földet bakacsinba vontá,
 És kiverte szépen koporsószegevel:
Fényes csillagoknak milljom-ezerével;
Végre a szép holdat előkerítette
S ezüst koszorúnak fejtül odatette.

2

Miklós pedig indult a szokatlan útra,
Magát jobba-jobban a nádasba fúrta:
De mintha kötéllel vonták volna hátul,
Nem birt elszakadni az édesanyjátul.
 Vissza-visszanézett: hej, pedig mi haszna?

Egy teremtés sincs ott, akit megláthatna,
Mégis visszánézett, sőt meg is fordulva,
Búcsut venni indult egy kis idő múlva.

3

S amint visszafelé méne, mendegéle,
Egy helyütt a zombék csak lesüpped véle:
Réti farkas fészke volt épen alatta,
Benne két kis kölyke rítt az isten-adta.

Megsajnálta Miklós hogy reájok hágott,
Símogatta a két árva kis jószágot,
Mint a juhász-bojtár, amikor kaptja,
A komondor kölyköt végig simogatja.

4

Kár volt símogatni; csak vesztére tette;
Mert megzörren a nád hirtelen megette;
Jó az anya-farkas szörnyü ordítással,
Rohan a fiúnak, birkoznak egymással.

Fel-feláll a farkas hátulsó lábára,
Méri éles körmét Toldi orcájára,
Csattog a fejér fog vérszopó inyében,
S mintha szikrát hányna, csillog a holdfényben.

5

Toldi pedig magát serényül forgatja,
Öklének csapásit sűrűn osztogatja:

Ömlik a vér száján és orrán a vadnak,
Nagy meredt szemei szörnyen kidagadnak.
Nyelve a szájában meg nem tudna férti,
Csattogó fogával azt is összevérzi,
Mint veszett kutyáé csorog véres nyála;
Senki sem látott már dühösb vadat nála.

6

Miklós a kötődést unni kezdi végre,
Lábát sem restelli híni segítségre,
S mint midőn a bika dolgozik szarvával,
Fölveti a farkast egy erős rugással.
Messze az avasba esik a vadállat,
Nagy darab helyütt letördeli a nádat,
És amint lehulla puffanó eséssel,
Nagyot üt a földre hangos nyekkenéssel.

7

De lám, mintha ördög volna belé bújva,
Egyet hengeredik s talpra ugrik újra,
Elordítja magát keserves haraggal,
S mégyen új csatára köszörült fogakkal.
Körmeit Miklósnek a vállába mártja,
Száját a fejénél két araszra tátja
S hátulsó lábával úgy szorítja térdét,
Pusztítsa el Isten a kegyetlen férgét!

8

Ez még csak mehetne, de most jó a nagyja:
Ordít a hímfarkas s hátul megtámadja;
- Mit csinálsz most Miklós ? jaj, dehogy birsz vélek!
Ezer lelked volna, mégis megölnének. -
 Semmi baj! az néki a tulajdonsága,
Hogy, ha nő veszélye, nő a bátorsága:
Kisegíti magát, sohase féltsetek,
Nem válik belőle farkasoknak étek.

9

Mert amint a nőtény ölre ment s birokra,
Megszorítja torkát Toldi két marokra;
Csak kifordult körme a fiú nyakából,
Kifogy minden erő a horgas-inából.
 Szeme is kidülled, véres könnyel telve,
Mint egy nagy csoroszlya, lóg ki zöldes nyelve:
Nem kiment belőle, bennszorult a pára,
Ahogy eltátotta, úgy maradt az álla.

10

Akkor fogja Toldi, jót kanyarít véle,
És a kanhoz vágja, mely rohan feléje;
Fölkel az dühösen, s hogy megint lecsapja,
Párját fekhelyéből mérgesen harapja.
 És pedig világos, hogy megint fölkelne,
Ha Miklós előre néki nem felelne:

De úgy elpaskolja most a nőtényével,
Hogy világ végéig sem támad többé fel.

11

Toldi a vadaktól így megmenekülvén,
Megpihent kevésbé egy zombékra ülven;
A farkas-fiakban sem volt már lehellet,
Eltaposva nyúltak Toldi lába mellett.

Távolabb fekütt az anyjok, meg a párja;
Tisztán sütött rájok a hold karikája,
Hidegen tekintett a rét fenekébe,
Mint egy arany tepsi, szétmeredt a képe.

12

Miklós az elméjét mindenképen hányta,
Nem mondhatnám pedig, hogy a farkast szánta,
Hanem gondolkozott az ő farkasáról,
Őt elnyelni vágyó rossz szívű bátyjáról.

De hát mért akarja bátyja őt megenni,
Mért akar hóhéra, nem testvére lenni?
Vagy mikor járt Miklós néki ártalmára?
Mért feni agyarát jó atyjafiára ?

13

Mert hiszen, ha példát farkasokról vészen:
Ott is a rosszabbik az ő bátyja lészen:
Fészkit oltalmazza a mezőnek vadja,

Ki nem ingerelte, azt meg nem támadja.

Vagy ha néha gyomra készti öldöklésre,
Nem bánt senkit aztán ha csillapul éhe;
Akkor is barmoknak tizedelve nyáját,
Megkiméli mindég a maga fajtáját.

14

De az ő testvére - de az ő testvére,
Ki mondja meg neki: mért tör életére?
Nem csillapul máskép, csak vérevel, szomja?
Vagy ha birtokából jó öccsét kinyomja?
Hátha annak, aki szomjuhozza vérit,
Mint a farkasoknak most, megadná bérít?
Vagy talán emberben tartósabb a pára,
És azért nincs Györgynek végső éjszakája?

15

...Állj meg, állj meg, Toldi! gyilkos a szándékod,
Jaj ne vess bosszúdnak véres martalékot.
Tudd meg: a legyilkolt atyafinak vére
Bosszuért kiált fel az egek egére.

Tudd meg: ha megölnéd tennen testvéredet,
Akkor meggyilkolnád örök életedet;
Ne félj, fenn az Isten; ő majd igazat lát,
Bízd rá a büntető bosszuállás dolgát.

16

- Most, mintha valami ötlenék eszébe,
Hirtelen felállott s a vadakhoz lépe,
Gyorsan fölvetette őket a vállára,
Úgy indult veszélyes éjjeli útjára.

Ment nagy sebbel lobbalt a nád erdejében,
Nagy hosszú sikátort fűrt azon mentében.
Hátul a két farkas csüngött a sarkáig,
Vissza sem tekintett az anyja házáig.

HATODIK ÉNEK

*„Anyja Tholdi Györgynek Miklóst szánja vala.
Ilosvai*

1

Szépen süt le a hold Nagyfalu tornyára,
Gyepszélien fejrlik Toldi Lőrinc háza;
Háta megett annak nagy gyümölcskert zöldel,
Mely fölérne holmi alföldi erdővel.

Kertre nyílik a ház egyik ajtócskája;
Ott van Toldinének a hálósobája;
Rozmaring bokor van gyászos ablakában:
A körül leskődik a fiú magában.

2

Farkasait Miklós, amint oda ére,

Letevé a kertnek harmatos gyepére.
Ő meg, mintha lopni jőne, lábujjhegyen,
Édesanyja záros ajtajához megyen,
Soká hallgatózik, mindenütt hiában;
Mert csak egy szű perceg a szemöldökfában;
Zörgetne is, nem is; bátorsága nincsen,
Csak úgy tétovázik keze a kilincsen.

3

Ejnye, hát hol járhat most ez a félsz benne? *
Máskor a sárkánnyal is birokra menne;
Édesanyját félti igen-igen nagyon,
Nehogy a zörejre szörnyen felriadjon.
Az is megeshetnék, hogyha így fölverné,
Ablakát, ajtóját megnyitni se merné,
Hanem zajt csinálna hangos sikoltással,
S tán nem is tudnának szólni majd egymással.

* >>Félsz<: *népies*, >>félelem< *helyett. A. J.*

4

Azért a két farkast fölveszi vállára:
Elkerül a háznak másik oldalára:
Minden élő állat elpihent ott, kinn, benn:
Még csak a kutyák is alusznak egy színben.
Nyitva áll az ajtó: látszik a György ágya:
Hosszu fejér kendőt terít a hold rája;
Alatta pediglen a ház ereszének

őrálló legényi sorban heverésznek.

5

Minden alszik. Miklós sem tétováz sokat,
Küszöbre fekteti le a farkasokat,
Aztán a lándzsákat a kezébe kapja,
Melyek a fal mellé voltak támogatva;
 Őrállók ruháit földre szegzi vélek,
Hogy ne kelhessenek, majd mikor kelnének,
S bemegy a szobába. Jaj! most Toldi Györgyöt
Ha még el nem vitte, elviszi az ördög.

6

Ott lesi Miklós a szúnyogháló mellett,
Györgyből mikép hortyog ki s be a lehellet;
Egy marokszorítás - s ha száz lelke volna,
Mégis elhallgatna, többet nem horkolna.
 De Miklós elkezdi: "No megölhetnélek,
Megérdemelnéd, ha rávinne a lélek,
Hanem most egyszer nem leszek ártásodra,
Csak hogy itt is voltam, azt adom tudtadra."

7

Azzal a két farkast az ölébe vette,
Az öreg nyoszolya szélire fektette,
Így beszélve nékik: "tente, tente szépen:
A testvérbátyátok fekszik itten épen."

Maga pedig ment a benyíló szobába,
Melyben asztalnál ült anyja gyászruhába:
Asztalon két öklét egymásra fektette,
Búbánatos fejét arra eresztette.

8

Hasztalan leskődött ott az édes álom,
Nem birt általtörni a szomoruságon,
És utoljára is csalással ejté meg,
Köntösét elkérte a hideglelésnek;
 Úgy furá magát be tarkójába hátul,
Futkosott sarkáig s vissza a sarkátul,
Összezsibbasztotta, megrészegítette:
Ennyibe került, míg elszenderíthette.

9

Még így sem sokáig tartott szunnyadása:
Elrebbenté Miklós csendes kopogása;
Felriadt az asszony, mihelyt meghallotta,
De Miklós előre így bátorította:
 "Édes anyámasszony, ne féljen kegyelmed:
Nem hozok a házra semmi veszedelmet,
Jóllehet, hogy éjjel járok, mint a lélek,
De ha nappal jönék, tudja, megölnének."

10

Nem is félt az özvegy, amint ezt hallotta,

Karjával a fiát általszorította,
Egy fillér kis darab, de annyi hely sincsen,
Hová az orcáján csókvetést ne hintsen.
"Jaj, hát látlak ismét! be sose gondoltam,
Majd kétségbeestem, érted majd megholtam,
De Istenem minek beszélek oly nagyon:
Bátyádurad itt a másik házban vagyok."

11

Ennyit mondott anyja; többet nem is szólna,
Ha mindjárt a széles Hortobágyon volna,
Ott is úgy ölelné, szíve elfogódnék,
Szája hosszú néma csókra kulcsolódnék.
Érzi Miklós, hogy mint reszket az ölében,
Tán lerogyna, ha ő nem tartaná szépen;
Pedig ő is szörnyen meg vala indulva,
Nem is felelt mindjárt, csak jó idő múlva.

12

Tartani akarta magát, de hiába!
Mintha tűt szúrnának orra cimpájába,
Vagy mintha alatta reszelnének tormát,
Tekerő nyilallást érze olyanformát.
Megáradva hulla könnye két szemének
Az ábrázatjára kedves szülőjének,
S mint mikor két hegyről összefut a patak,
A kétféle könnyek egybeszakadtnak.

13

Végre szívét Miklós megkeményítette,
Szemét anyja őszes hajához értette,
Összeszedte magát s fölegyenesedvén,
Valahogy erőt vett rínivaló kedvén.

És szólott anyjához következő szókkal:

"Hagyjon fel kegyelmed kicsinyég a csókkal;
Szakmány módra van rám mérve minden óra:
Jöttem kegyelmedhez búcsuvevő szóra.

14

"Nem remélem, hogy itt maradásom legyen
György miá, kit Isten akárhová tegyen;
Végre még gyilkosa lennék, attól félek...

Nem! az sosem leszek - arról nem beszélek, -

Hanem annyit mondok: ne busuljon kelmed;
Vesse ki szivéből azt a nagy félelmet:

Nem azért megyek el, hogy vissza ne jőjek;
Hiszem a teremtőt, még addig nem öl meg.

15

"Nagy erőt érezek mind a két karomban,
Nem vesztegetem azt szérún és malomban;
Édesapámnak is hallám vitézségét:

Hát csak én gyaláznám meg a nemzetségét?

Felmegyek Budára bajnok katonának,
Mutatok valamit ottan a királynak,

Olyat, ami nem lesz bátyám szégyenére,
Sőt irigység miatt megszakad a lépe.

16

"Azért szépen kérem, édes anyámasszony,
Sohase aggódjék, sohase sirasson;
Aki meg se halt még, minek azt siratni,
Mikor a halott sem fog halott maradni...?"

Többet is beszélne még a szülőjének,
Ha az ebek alant nem üvölnének,
De mihelyt ezt hallá, mindjárt észrevette,
Hogy imént egy dolgát balgatagul tette.

17

A kutyák haragját nem egyéb okozta,
Hanem hogy a farkast az udvarba hozta;
Mármost felugatják ezek a cselédet;
Azért csak rövidre fogta a beszédet:

"Nincs időm továbbra hogy maradjak itten,
Kegyelmet pedig áldja meg az Isten;
Áldja meg az Isten ezen a világon:
Még a másikon is, szivemből kívánom."

18

"Áldjon meg, áldjon meg!" ...anyja eddig mondta,
Hogy ki áldjon? vagy kit? azt csak úgy gondolta;
Tudta, hogy az, aki a szivet vizsgálja,

Minden kívánságát benne megtalálja.

Hát mikor melléről elszakadt a gyermek!
Kínját elbeszélni nyelve nincs embernek:
Lelke volt talán a lánc közöttük, aki
Nem kikapcsolódott: tövestül szakadt ki.

19

A kutyák azonban nyíttak és szűkültek,
Csúnya üvöltéssel az ajtóig jöttek,
Feltápászkodtak a szolgák ügyel-bajjal,
Györgyöt is fölverték a fertelmes zajjal.
"Ki járt itt? mi járt itt?" így óbégatának,
Hogy a két farkasra reá akadának.
"Ez a Miklós dolga! ezt más nem tehetette!
Utána! utána! ilyen szedtevette!"

20

S mint mikor egy fészek lódarázs fellázad,
Olybá képzelhetni most az egész házat:
Bukdosnak egymásban a széles tornácon,
Futkosnak szanaszét gyalog vagy lóháton.
Merre? vagy hová fut? azt egyik sem tudja,
A bolondok útát jobbra-balra futja;
Végre György úr őket összeszidva rútol,
Megy elül s a többi mind utána zúdul.

21

Hallja-é az özvegy e vadászi lármát,
Kürtölést, kurjantást, kopók csaholását?
Hallja, mint kiáltják: elébe! elébe!
S tudja ki elébe? hogy Miklós elébe?
Nem! ezt ő nem hallja. Eltűntén fiának
Gyöngé lábainai megtántorodának,
Lehanyatlott szépen a megvetett ágyra:
Isten tudja, meddig tart az ájulása.

HETEDIK ÉNEK

*,Oly igen megszáná az asszony siralmát,
Mondá, hogy megállja nékie bosszuját.'
Ilosvai*

1

Kinek az ég alatt már senkije sincsen,
Ne féljen: felfogja ügyét a jó Isten.
Toldi Miklósét is lám miként felfogta:
A holdat egy vastag felhőbe burkolta;
Lett olyan sötétség, hogy semmi sem látszott,
Zengett az ég szörnyen, csattogott, villámlott:
Az Isten haragja megütött egy hajdút,
Vége lett azonnal, még csak el sem jaidúlt.

2

Nem vette tréfára Toldi György a dolgot,
Hogy az istennyila feje körül forgott,
Elszéledt kutyáit visszakürtöltette,
Kósza népe is mind összegyűlt megette:
 De bizony közel volt akkor már a reggel,
Hogy haza vergődött az ázott sereggel,
S az volt a legnagyobb bosszusága neki,
Hogy, amit elgondolt, még sem vihette ki.

3

Miklós messze tette magát azon éjjel,
Szembeszállt esővel, villámmal és széllel,
És midőn a hajnal a homályt elverte,
Magát egy sivatag pusztaságban lelte.
 Ki volt útitársa a kietlen pusztán?
A nap ment utána a kék égen úszván:
Elérte, elhagyta; otthagya magában,
A barátságtalan nedves éjszakában.

4

Háromszor hagyá el. Negyedik nap, délben,
Nagy hegyek lebegtek délibáb vizében:
Bámult Miklós, mert ő olyat sosem látott,
A hegyet bámulta, nem a délibábot.
 Sietett, sietett, ámbár vala fáradt;
Estenden meglátta a budai várat;

S még nem ment le a nap, midőn odaére
Híres nevezetes Rákos mezejére.

5

Rákosnak mezője tőszomszédos Pesttel,
Pest alatt ért össze utasunk az esttel.
Találkoztak pedig egy temető mellett,
Temetőben új sír dombja sötétellett.

De miféle sírnek sötétlik ott dombja,
Arra Miklósnak most van is nincs is gondja:
Hosszu gyászruhában - mindenható Isten! -
Édesanyja bókol egy pár új kereszten.

6

Pedig nem anyja volt, csak szakasztott mása,
Követ meglágyítna keserves sirása;
Hát Miklós ugyan hogy ne szánná meg nagyon,
Holott neki kőnél lágyabb szíve vagon?
Meg is esett szíve, oda is ment hozzá,

Hogy kiért? miért sír? tőle tudakozá,
És a gyászos özvegy (mert özvegy volt nyilván)
Így felelt szavára keservesen sírván:

7

"Jaj, fiam! ne kérdezd az én esetemet:
Ma temettem el két vitéz gyermekemet:
Duna szigetében gyilkoló meg egy cseh,

Isten a pokoltól soha meg ne mentse."

Többet nem szólhatott, ezt is csak tördelve:
Nagy zokogás miatt elállott a nyelve;
Letérdelt a sírnak fekete dombjára,
S nyögött, leborulván a két keresztfára.

8

Sokáig tartott így. Miklós pedig várta,
Hadd szűnjék az asszony keserves sirása;
Szűnt is egyszer aztán, legalább úgy látszott:
Nem rí oly erősen, egy kicsit juházott.

Akkor monda néki: "Hallom, amint hallom,
Az asszony baját, de nem értem, megvallom;
Két fiát megölték, ki ölé meg és mért?
Ha megölték: nincs, ki vért kívánjon vérért?"

9

Főlegyeneselek e szavakat hallván,
S erőt vett az asszony kegyetlen fájdalmán;
Sovány is, halvány is volt az ábrázatja,
Csak a két nagy szeme sötétellett rajta.

"Vért a vérért, mondod? O jaj! senki sincsen,
Az én keservembe ki belé tekintsen;
Pusztá a szívem, mint kopár őszi tarló,
Amelyről leszedte a kalászt a sarló."

10

Toldi pedig monda: "Ne sírjon kegyelmed,
Csak nem támad már fel a két vitéz gyermek:
De ne legyen nekem az Isten Istenem,
Ha bosszút nem állok érettök a csehen.

Hanem kérem szépen (s látja, nem hiában),
Mondja el a dolgot isten-igazában;
Özvegy édesanyám van nekem is otthon,
Tudom én sajnálni a jó özvegyasszonyt."

11

Ekkor a bús asszony nekibátorodva,
Hogy' esett, mint esett, mind elpanaszolta:
Duna szigetében öklelődzik egy cseh,
S szörnyüképpen szolgál neki a szerencse;

Kérkedik nagy fennen, magát hányja veti,
A magyar nemzetet csúfra emlegeti:
Sok bajnok kiment már életre, halálra,
Özvegyet, árvát és jajszót hagyni hátra.

12

Tegnap állt ki az ő két levente fia;
Nem volt félországban olyan pár dalia,
Nem volt a világon olyan jó két gyermek:
És most egymás mellett egy sírban hevernek!

Elrémült a világ; nem is akadt már ma,
Aki a kegyetlen csehvel szembe szállna;

Pedig megint ott lesz a szigetben reggel,
Istent káromoló gőgös beszédekkel.

13

Így megértve Miklós a bajnak mivoltát,
Tovább az asszonnyal nem közlöttem dolgát,
Hanem köszönt s indult Pestnek városába,
Menet nagy dolgokat forgatván magába'.

Utcáról utcára ment nagy sebbel-lobbal,
Mintha ott a járást ő tudná legjobban,
Pedig csak ödögött előre meg hátra:
Kebelén kenyere, hátán volt a háza.

NYOLCADIK ÉNEK

„..... *Király*.....

Ha tartaná Miklóst otthon, írta nagy kárnak.'

Ilosvai

1

Toldi György pediglen kigondolta bölcsen,
(Hogy egyik szavamát másikba ne öltsem)
Kigondolta, mondom, kifőzte magában:
Miképpen legyen úrrá öccse vagyonában.

Hát előbb mint Miklós, ő is Budán termett,
Hogy Lajos királynál megássa a vermet.
Fel is ment, mihelyest leszállott a lóru,
S ilyen ajánlást tett a szegény fiúrul.

2

"Felséges királyom! keserű az nékem,
Amit jelenteni gyász köteleességem;
Keserű, mert vízzé csak nem válik a vér,
Csak testvér marad az, aki egyszer testvér."

Itt elhagyta, s mintha erősen zokogva,
Szemét egy kendővel ugyancsak nyomkodta;
Veres lett a szeme a nagy dörzsölésre,
De könnyet a király nem vett benne észre.

3

A király azonban ilyenképen szóla:
"Nem is hallottam még, hogy testvéred volna,
Udvaromba miért soha nem vezetted,
Be sem is mutattad, meg sem ismerttetted?"

György pedig felele: "Oh, uram királyom!
Nekem az kiváltkép szégyenem és gyászom,
De, -" (s nagyot sohajtott erre az egy dé-re),
"Érdemetlen volna királyom kegyére.

4

"Miklós a tizedik esztendőben járván,
Kimúlt szegény apánk s ő elmaradt árván,
Apja helyett apja én akartam lenni,
S belőle, mint illik, jó vitézt nevelni:
De korhely, buta lón: jóra semmi kedve,

Hon maradt, betyárnak, pórnak nevededve;
Pedig erő benne volna módnélküli:
De mi haszna? lebzsel és a bajt kerüli."

5

Felelt a jó király: "Ejnye bizony nagy kár,
Mégis rosszul tetted, hogy róla hallgattál,
Azt mondád: igen nagy erő lakik benne:
Csodálnám, ha harcra kedve mégsem lenne.

De ami elhaladt, nem mult el végképen,
Hozd fel őt, hadd lássam, hozd fel, kérlek szépen,
Megtanul, majd meglásd, az én iskolámban;
Ha nem, úgy is elmegy egy közember-számban."

6

"Köszönöm, köszönöm felséged kegyelmét,
Méltatlan öcsémről ily jó hiedelmét,
De jaj! minden késő: öcsém el van veszve,
Szántszándékkal való gyilkosságba esve!

Jaj! hogy ily panaszra kell nyitnom a számat,
Megölé némelynap szerető szolgálmat..."
Monda György és nyögve egy kőszentre borult;
A király ránézett s képe elkomorult.

7

Hogy miért borult el a király orcája,
Azt nem mondta Györgynek, ez sem tudokálta;

Hallgattak sokáig; végre a felséges
Király így töré meg a nagy csendességet:
"Mégis van egy módon kegyelem számára,
Hozasd fel a fiút mielőbb Budára:
Egy erős cseh ví bajt Duna szigetében,
Sok derék vitézem mult ki már kezében.

8

"Hadd jöjjon fel öcséd és álljon ki azzal:
Vagy erőt vesz rajta, vagy keze miatt hal,
Ha győz, úgy derék fi, méltó kegyelemre;
Ha nem, úgy vétkeért meg leszen büntetve."
Ezt mondá a király; de nem örült rajta
A jó szívü bátya, sőt ekkép sohajta:
"Jaj! mérthogy öcsémnek már ez is későn jön:
Elment, bujdosóvá lett az egész földön.

9

"Hová, hová nem lett? elosont a háztól,
El sem búcsuzott, csak a kapufélfától,
Híre, hamva eltűnt, elveszett az útja;
Él-e, hal-e már most? a jó Isten tudja.'
Így sopánkodott György álnoksággal telve,
Hej pedig hamis volt néki teste-lelke,
A foga fejerit mindjárt kimutatta,
Beszédének sorját emígy fordította:

10

"Neki már világ és törvény szerint vége,
Jól tudom, rám nézne földi öröksége:
El is foglalhatnám, elvehetném joggal,
Hogyha úgy akarnék bánni a dologgal.

De azt mondaná majd egyik avagy másik,
Toldi György az öccse birtokára vágyik.
Lám ni! azt a háztól világra zavarta,
Aztán fogta, minden földét elfoglalta.

11

"Pedig Isten mentsen, hogy így elfoglaljam,
S a világ bosszantó rágalmait halljam!
Aztán meg ki áll jól, hogy reám nem törne,
S elvett birtokáért öcsém meg nem ölne.

Ezt én nem akarom és nem is tanácsos,
Hanem im letésem széked zsámolyához:
Hogy ki legméltóbb rá, felséged tudhatja,
Királyi adomány-képen annak adja."

12

Elmondá Toldi György és hajlonga mélyen;
A király kilátta, mi szándéka légyen;
Kitalálta szépen a fő gondolatot,
Melyet Toldi György úr szépen elhallgatott:

Királyi levelet ohajtott felőle,
Hogy öccsét könnyebben kitudja belőle,

Ha netán kegyelmet nyerne idő múlva,
És az öröksége után felindulna.

13

Hidegen mosolygott a felséges király,
S így fogá meg Györgyöt saját szavainál:
"Öcséd örökségét, jól van, elfogadom,
S rá te vagy legméltóbb, tehát néked adom:
 Olyan feltétellel adom pedig néked,
Hogyha holnap a cseh bajnokot kivégzed.
Vár fokára tűzöd a levágott fejet:
Úgy nyered királyi függő pecsétemet."

14

Toldi György veresebb lón a főzött ráknál,
Homályosan látott a szép napvilágnál,
A faragott képek táncoltak körülé,
Csak kicsibe mult el, hogy el nem szédüle;
 Aztán egy hidegség végig futott rajta,
Fázott, mégis izzadt; elsápadt az arca,
Elsápadt, hogy annyi vér se maradt benne,
Mennyi egy szúnyognak egyszer elég lenne.

15

Megszólamlott aztán végre valahára,
S így felelt szomorún a király szavára:
"Mondom: nekem nem kell az öcsém vagyonja,

Én lemondtam róla, lelkemet ne nyomja."

Így szólott s köszönt a felséges királynak,
Hazament s nekiállt otthon a hajának,
Nekiesett tépni, homlokát öklözni:
Csak lesték a szolgák: kell-e már kötözni.

KILENCEDIK ÉNEK

*„Bika rugaszkodván, kötél szakadt vala. . .
Miklósnaak akkoron sok máj adatott vala’
Ilosvai*

1

Pest város utcáin fényes holdvilág van,
Sok kémény fejrlik fenn a holdvilágban;
Barna zszindelytetők hunyászknak alább,
Megborítva mintegy a ház egész falát.

Azt hinné az ember: a padláson laknak,
Azért csinálták azt sokkal magasabbnak;
Most a házfalakat rakják emeletre,
Akkor a tető volt kétszer újra kezdve.

2

Sok bolyongás után végre kifáradva,
Letelepült Miklós az utcán egy padra;
Úri nép jött-ment ott; asszony, lány és férfi,
Miklós nézte őket, el is unta nézni.

Aláfüggesztette fejét nagy bánatban,

Mert egy pénze is nincs üres tarsolyában,
Pedig négy nap óta csak gombát mit evett,
Melyet vándorolva útfélen szedhetett.

3

Hirtelen nagy lárma, nagy sikoltás támad:
Tűz van-é vagy árvíz, vagy víják a várat?
Nincsen tűz sem árvíz, nem is jó ellenség,
Hanem van egy másik rémítő jelenség:
Egy nagy szilaj bika fut a keskeny utcán,
Valahogyan vágóhidrul szabadulván;
Bömböl és sikangat, és a vért szagolja,
Mely füléből ömlik s szügyét végig folyja.

4

Mészáros legények merre láttak, széjjel
Iramodtak egy-egy hurkoló kötéllel,
És míg magok biztos helyre nem jutának,
Addig rá sem értek szólni a kutyának.
Volt pedig a hídnál hat erős szelindek,
Utána uszíták a bikának mindet,
A kutyák szaladtak, nem is voltak restek,
A bika fülének és marjának estek.

5

Mihelyt egyik kutya a fülét megvérzé
S fülében a bika a fájdalmat érzé,

Elbődüle szörnyen és lerázta őket,
Elszórá füléről a fülönfüggőket.

Hullottak az ebek, hogy jobban sem kellett,
Nagyokat püffentek a házfalak mellett,
Egy-egy darab fül, hús ha maradt szájokban,
Agyarkodva rágták kínos haragjokban.

6

A vágólegények csak kiálták: "fogd, fogd!"
De a veszett állat karikára forgott,
S amely kutya egyszer hozzá közelített,
Annak ő szarvával repülni segített.

Egyiket bedobta a szomszéd udvarra,
Másiknak a bélit ontotta ki szarva,
A vágók pedig, hisz' mit tehettek másat?
Biztatták keményen a - döglött kutyákat.

7

A bika azonban, mint a zúgó szélvész,
Nem nézte az útnak sem hosszát, sem szélét:
Annak tartott, akit elül-utol talált,
Futá minden ember a bizonyos halált.

Sikolt a fehér nép, esve már kétségbe;
Férfiak kiáltják: elébe, elébe!
De egy sincsen, aki elébe fordulna,
Hanem még a fúru-lyukba is bebúna.

8

Toldi nem futott el, csak felállott szépen,
S a bikát bevárta az utcaközépen.
"Mit akarsz te fickó! tán bolond vagy? nem ládd
A dühös bikát, hogy jön egyenesen rád?"
Látta Miklós bizony, hogyne látta volna?
"Csak kiáltozzatok" - magában gondolta,
S elbocsátá a szót a két füle mellett,
Minthogy látni mármost a bikához kellett.

9

Mert alighogy Miklóst a bika meglátta,
Rémitőt sikkantott és a port kapálta,
Azután úgy szórta a földet szarvával,
Mintha szerűn pelyvát forgatna villával.
Egyszersmind erősen nekirugaszkodva
Szarvát öklelőre nagy-le bocsátotta.
"Odavan! vége van! jaj, jaj!" sikoltának
Minden ablakából a pesti utcának.

10

Dehogy van! lábával elébe toppantott,
Rémitő szavával erősen kurjantott:
E fogással visszahökkenté a marhát,
S azon pillanatban megragadta szarvát,
Vágószekre voná két szarvánál fogva,
A mézárosokat előkiáltotta,
Nagy-sokára el is jöttek azok oztán,

Erős köteleket és pányvákat hozván.

11

Megköték a bikát vastag gerendához,
Szarvát lenyügözték az első lábához;
A nép széjjeloszlott; a vágó legények
Egy kis házikóba fekünni menének.

Miklós meg leült a vágóhid szélére,
Ott akarván tanyát fogni azon éjre;
Fejének párnája a szín ágasa volt,
Lepedőt sugárból terített rá a hold.

12

De a mészárosok nem engedék neki,
Hogy a vágószínen magát pihenje ki,
Egy jó darab májat kilöktek elébe,

S menjen onnan, mondák, "anyja keservébe."
"Ez hát a jutalma száz meg száz életnek,
Hogy a megmentőnek alamizsnát vetnek -"
Gondolá s a májat ott a földön hagyta,
Jött egy éhes kutya, annak odaadta.

13

Aztán ment az utcán. Sok helyütt susogta
Valaki: "ez volt az, aki szarvon fogta;"
Sok helyen látott még egy-két emberképet,
Ablakból, kapuból amint visszalépett.

Aztán becsapódott az ablak táblája,
Hallott a kapukon kulcsnak csikorgása,
Aztán csendesség lőn, hideg, embertelen;
"Hát nekem" mond Toldi "hol lesz már tűzhelyem? "

14

Hányféle dolgok nem jutottak eszébe!
Előtte lebegett édesanyja képe,
Mint mikor hozzá ment búcsuvétel végett,
S nyakán csimpalyogva ajkán csókja égett.
Akkor is oly csendes méla éjszaka volt,
Akkor is oly tisztán csillogott le a hold,
Akkor is ki volt ő mindenünnen zárva,
Nyughelyet nem adott senki éjszakára.

15

Majd az édesanyja képét odahagyva,
Az özvegyasszonyra repült gondolatja,
Hogy' sírt a keresztén, két kezét hogy' törte,
Amiért a vad cseh két fiát megölte.
Fogadása jut most eszébe s így sohajt:
"Oh mikép víhatnék holnap én avval bajt?
Hol vagyon paizsom, páncélom, fegyverem?
Fog-e a cseh bajnok szembeszállni velem?"

16

"Oh! bizony mit sem hajt a cseh bajnok énrám,

Kinevet, kigúnyol és félvállról néz rám,
Vagy talán hozzá még közel sem bocsátnak,
»Félre innen, rongyos!« mondják, ha meglátnak."

S nagyon elbusítá Miklóst e gondolat,
Lassan ment az utcán, sohajtott nagyokat,
Meg-megállt, szemét a föld felé meresztve,
Mintha lába előtt valamit keresne.

17

Egyszer föltekinte, képe is felvídult,
Azt gondolnák, hogy fut, úgy menésnek indult,
Ment, ment egyenesen a temetőkertbe,
Hol imént a síró gyászos asszonyt lelte.

Könnyü eltalálni, mi lehetett célja:
Volt a két fiúnak fegyvere, páncélja;
"Felveszem azt," mondta, és örült előre:
Jaj! hogy ez az öröm is elpártolt tőle.

18

Össze-visszajárta a temetőkertet,
De nem lelt abban egy elátkozott lelket:
Hol keresse mármost az özvegynek lakját?
Budapest városát sok ezeren lakják.

Látta, hogy hiában minden akarátja,
Erős fogadását hiába fogadta;
Könnyű dibdáb játék maga, esküvése,
Pajkos gyermek a sors, csak úgy játszik véle.

19

És mivelhogy szállást az élők nem adtak,
Elpihent tanyáján hideg halottaknak;
Nyirkos volt a sírdomb a harmattól, melyet
Hűvös éj sírt arra örökösök helyett.

Fölnézett az égre, az országútjára; *
Keservesen gondolt bujdosó voltára;
S mint amely madár van elröppenő félben,
Úgy tett a reménység hervatag szivében.

* *"Országútja" : tejút az égen. A. J.*

TIZEDIK ÉNEK

*,Anyja Tholdi Györgynek szolgát azon kéré,
Jó Tholdi Miklósnak ha léssen szüksége,
Akkor rozskenyeret eleibe tégye.'*

Ilosvai

1

A játszi reménység amidőn imette *
A boldogtalannál hitelét vesztette,
Álmodt küld szemére, kecsegtető álmodt,
Avval édesíti a nyomoruságot.

Toldi is álmában csehen győzedelmet
És nyert a királytól vétkeért kegyelmet;
Drága gyöngyös fegyver csillogott kezében,
Drágább örömkönnyü anyja két szemében.

* >>*Imette*< : *ébren, nem álomban.*

2

Lódobogás hallék: elrepült az álom,
Feltekinte Toldi a szép holdvilágon,
Messze látott volna, hanemhogy nem kellett,
A lóhátas ott ment a temető mellett.
S ki volt a lóhátas? Nem hitt a szemének,
Midőn abban a vén Bencét ismeré meg:
"Hé! ki az? hová mész? te vagy, öreg Bence?
Istenem! nem lehet! milyen nagy szerencse!"

3

Bezzeg mondhatná is már a tisztos szolga,
Hogy nem a vén Bence, hanem ez s ez volna,
Mikor Toldi Miklós letépte lováról
S minden port lecsókolt ráncos orcájáról!
De Bence mindebből egyebet nem értett,
Csak hogy sírból ugrott reá egy kísértet;
Hosszasan leckézte Miklós a vén szolgát,
Míg fel bírta fogni a dolog mivoltát.

4

Hanem mikor aztán felfogta eszével,
Halála napjáig sem feledheté el;
Nem feledheté el soha az uradta,
Mint ijedt meg a nagy örömnél miatta;

Mint nem hitt szemének egészen, csak félig:
Csontjait hogyan megtapogatta végig;
S hogy' megeredt a könny két öreg szeméből,
Mint a záporosó Isten fellegéből.

5

Az öröm, a panasz jó sokáig tart,
Elbeszélte Miklós, ami történt rajta,
De tudnivaló, hogy nem beszélt folytában:
Anyját kérte minden tizedik szavában.
"Hogy' van édesanyám? nem beteg-e szegény?
Búskodik-e nagyon elveszett gyermekén?
Nála dőzsöl-e még s mit csinál a másik?
Jaj! szegény anyámmal úgy-e rosszul bánik?"

6

De értésül adta Bence a fiúnak,
Magát anyja miatt sose adja búnak,
György sem háborítja, odahagyta másnap,
Nem is repszte meg szivét a nagy bánat;
Csak látni szeretné Miklóst minden áron,
És ha feltalálja széles e világon,
Fölkeresi, bizony-bizonnyal ígérte,
Ha ötven mérföldet kell is menni érte.

7

"Nem is egyébiránt indított el engem

Fölkeresni téged, Miklós, édes lelkem,
Hanem hogy legyek hű ápoló cseléded,
Gondoskodjam róla, mikor mi szükséged.

Akármerre jársz-kelsz, ott legyek sarkadnál,
Legyek segítségül, ha bajba akadnál..."
Ezt mondotta Bence s ezenkívül mennyit!
Ki győzné azt versbe szedni valamennyit!

8

Arra határozták, hogy csak ott meghálnak;
Bence egy abrakot adott a lovának,
Abrak is, kenyér is volt a kápa mellett,
Nem röstelte Bence az efféle terhet;

Egy öblös tarisznyát is emelt a kápa,
Könyökig nyúlt Bence a nagy tarisznyába;
Kihúzott valamit, és így szóla: "Itt van;
Nesze, szolgám, madár-látta cipót * hoztam.

9

"Édes anyádasszony ezt neked küldötte,
Maga dagasztotta, maga is sütötte,
És megparancsolta erős-kegyetlenül,
Hogy saját kezedbe adjam szegetlenül."

Azzal átaladta, kést is adott mellé;
Néki veti Miklós és ugyancsak szelné:
De nem hogy a cipó válna el derékon,
Hanem a kés tört el, pedig nem volt vékony.

10

Az öreg csodálta: "Ejnye! hogy a kőben
Fűtta úgy meg a szél az átalvetőben!"
Nézte a kést: hová illik a darabja,
Gondolá: jó volna, ha összeragadna.

Hanem Miklós bizony nem esett kétségbe,
Hogy éhen hal, midőn kenyér van kezébe':
Feltöré a cipót tétovázás nélkül,
S íme egy darab vas hull ki közepébül.

11

Felvette a vasat lába mellől Bence :
Hát nem vas-darab volt, hanem vasszelence,
Könnyen felnyitotta, nem volt semmi zárja,
Bele nézett, hát csak elállt szeme szája:

Vert arany volt benne, nem kettő, sem három,
Hanem amióta megvan a világon,
(Pedig kenyérének javát már megette)
Annyit sosem látott, azt erősítette.

12

Hát Miklós nem örült a váratlan kincsen?
Hogy ne örült volna, abból semmi sincsen,
Szörnyűképen örült, ugrált örömeben,
A holnapi napot forgatá eszében:

Hogy' veszen majd fegyvert, szép ruhát magának!
Hogyan veszi fejét a cseh Mikolának !

Hogy' lesz ez? hogy' lesz az? - De hányféle hogy-ot,
Hányféle szép dolgot össze nem álmodott!

13

Mikor mind a ketten eleget örültek,
Megolvasni a pénzt egy sírdombra dültek;
Toldi a tokjából egyenként szedte ki,
Bence pedig tartá a két markát neki.

 És így szóla Bence : "No te öreg tenyér!
Ilyet sosem kaptál, bezzeg viszkethetnél. *
De minek beszélek, a szám majd hibázik -"
Nem biz az, kerek szám lett: kijárta százig.

** >>Viszkethetnél.< A nép tenyere viszketéséből azt
jósolja, hogy pénzt fog kapni. A. J.*

14

"Most hallgass szavamra, jámbor szolga Bence:
Nesze tedd el, itt van kilencvenkilence;
De a századikat könnyü helyütt hagyom:
Megisszuk, mivel most magas kedvem vagyok."

 Váltig ellenkeznék benne a hű szolga,
Ha nyergén kulacsa ki nem száradt volna:
Kívül nedves ugyan, a harmat megeste,
De a belsejébe csiholni * lehetne.

** >>Csiholni lehetne< : szikrát fogna a szárazság
miatt. A. J.*

15

Nem is messze kellett fáradni avégett;
Csak közel találtak egy szegény csapszékét:
Szennyes is, rongyos is volt az öreg csárda,
Oda illett volna Hortobágy síkjára.

Egy szomjú kútágas ácsorgott előtte,
Bence nyerges lovát amellé kötötte;
Toldi pedig bément: sötét volt a házba',
Belevágta fejét a szemöldökfába.

16

"Hé kocsmáros! hol vagy? a teremburádat!
Alszol, vagy meghaltál? mért nem gyújtsz világot?"
"Dehogyan alszom, (kit hoz a forgószeél megint?)
Itt a mécs, bor is lesz: itce kell-e vagy pint?"

"Nem kell pint, sem itce, hiába is adnád,
Egy csöppet se hozz, vagy hozz egy öreg kannát!"
Elühmgette magát a csaplár e szóra,
Gondolván magában: most akadt ivóra.

17

Bence a tarisznyát béhozá ezalatt:
Miklósnak ugyancsak jól esett a falat,
Rakta is szaporán, alig győzte nyelni,
Három sem érkeznék vele versent enni.

Mikor pedig a nagy kanna megérkezett,
Mint a birkozásnak, neki gyűrekezett;

Felhajtá majd félig az öt pintes pohárt;
Bence megsokalta: "Az Istenért! megárt."

18

"Árt, nem árt, én azzal keveset gondolok,
Terád pedig kicsit tartozik a dolog;
Ha örül az ember, csak nyűg, hogy van esze,
Temessük el azt ma, itt van, igyál, nesze!"

Avval odaadta az edényt Bencének:
Reszketett a keze az öreg legénynek,
Nem is bátorzkodott inni egyszer sokat;
Mindig megolvasta titkon a kortyokat.

19

Míg ezek történtek a felső asztalon,
A kemencénél megpendült a cimbalom:
Egy öreg cimbalmos hevert a szurdékban,
Már alutt, de fölkel, hallva, hogy vendég van.

Toldi meg a kannát felkapá kezébe,
És kipattant vele vígan a középre:
Ivott is, táncolt is: majd leszakadt a ház,
Bence mindig mondta: "Megárt a bor, vigyázz."

20

"Árt, nem árt, én avval nem gondolok! haj rá!" -
És az öreg kannát magasan felhajtá,
"Búsoljon a lovad, elég nagy a feje;

Nem volt ilyen kedvem, van száz esztendeje.

Kannát nekem csaplár! pintet az öregnek!
Mert nehéz a kanna: kezei remegnek."
Mefogadta a szót a bormérő ember:
Bence a pintesből iszogatót renddel.

21

"Haj rá! haj! lakjuk el a búbanat torát;
Álmos a csaplárunk: igyuk meg a borát!
Igyál vén cimbalom: mindjárt rád locsolom."
"Belém inkább uram: amúgy iszonyodom."
"Magadéból ingyen! hallod-e kocsmáros!
Tégy úgy, mintha innál." "Uram! nem lesz káros?"
"Ha csak ennyit tudtok," monda Miklós, "inni:
Igya meg a föld a maradékot: így ni!"

22

S végigönté a bort a szoba földjére:
Rázta fejét Bence s így tett rá, hogy : "éjnye!"
Toldi pedig rakta ugyancsak a táncát,
Verte a fejével a mestergerendát.
Széles jókedvében kurjantott nagyokat,
Ivott, megint táncolt: megint ivott sokat;
De mértéket tartott az öreg cimbora:
Csak apránként fogyott a pintesből bora.

23

Egyszer elhallgatott, Miklós nem dorgálta;
Nehéz lett a feje, húzta a lócára,
Elszaladt előle a boglyakemence,
Felborult ültéből, úgy elgyengült Bence.

Toldi is beléunt a mulatozásba,
Asztalon leborult két izmos karjára:
(Meztelen karjában dagadtak az erek)
Úgy aludt el, úgy hált a hatalmas gyerek.

TIZENEGYEDIK ÉNEK

*„Meg kell ma itt halni tudod egyikünknek;
Nem szükség a hajó oztán holt embernek.”
Ilosvai*

1

Fölvevé a hajnal piros köpenyegét,
S eltakarta vele az égboltnak felét,
De nem volt oly kényes a bársony ruhába',
Hogy be ne pillantson a szegény csárdába.

Betekint félszemmel egy törött ablakon,
Hát csak a cimbalmot látja benn egy padon,
Kinn sem lát egyebet az öreg szolgánál,
Aki dolgát végzi jó Rigó lovánál.

2

Aztán szétekinte Pesten és Budában,
Nézegette magát a széles Dunában:
Duna folyóvíznek piros lett a habja,
Közepén egy barna csónak úszott rajta.

A csónakban Toldi, nem egyéb, evezett,
Messze felborzolta a lapát a vizet;
Fényes apró csöppek hulltak a magasból,
Mintha zápor esnék piros kalárisból.

3

Csakhamar is átkelt Toldi a nagy vízen,
Megköté csónakját a budai részen,
Kiszállott belőle s nagy-sebesen méne,
Hogy keressen olyat, ami neki kéne:

Szép aranyos fegyvert és ruhát magának,
Cifra új szerszámot jó Rigó lovának,
A Rigónak, akit hozott hű szolgálja,
Mert otthon is az volt kedves paripája.

4

Vett is amit kívánt: paizst, szépet, nagyot;
Dolmányán a szabó parasztot * nem hagyott,
Mindenütt belepte az aranypaszománt;
Vett sisakot, páncélt, hét tollú buzogányt,

Kopját is, gerelyt is, mindenféle fegyvert,
Melyeket Budán a legjobb kovács vert;

Ezüstös, aranyos, sallangos szerszámot;
Egy szó annyi mint száz: mindent megvásárlott.

* >>*Paraszt*< : *puszta, csupasz. A. J.*

5

Hogy a csárdába ért, felöltözött szépen,
Tollas buzogányát forgatá kezében,
Akkor bútt fel a nap az ég karimáján,
Meg is akadt szeme a fiú ruháján.

A Rigó sem az volt, aki tegnap estve,
Sárral, úti porral szürke színre festve,
Hanem fekete, mint a fekete bogár,
Elsikamlott szőrén a fényes napsugár.

6

Hát mikor ráadták a nyalka szerszámot,
Mint illet neki, hogy ragyogott, csillámlott!
Mikor hátára ült jó gazdája Toldi,
Körülnézte magát s elkezdett táncolni.

Akkor "hopp!" s mint a szél, aki most szabadul,
Vitte Toldit a ló oly kegyetlen vadul;
Bence könnyes szemmel ballagott utána;
Fájt, hogy búcsút sem vett tőle kis gazdája.

7

Mi történt ezalatt a budai szélen?

Hallgassatok rá csak, azt is elbeszélem.
A király sátora vala ott felvonva;
Tiszta kék selyemből volt a sátorponyva;
 Róla, mint az öklöm (ha kicsit nem mondok),
Lógtak köröskörül oly nagy arany bojtok:
Messze kiösmerszett a többitől, bátor
Egymást érte ottan a sok úri sátor.

8

Drága karos rengők dagadóra tömve,
Bársonnyal bevonva, arannyal áttörve,
Álltak a sátorban gyönyörű szép renddel,
Kiknél szebbeket már nem képzelhet ember.
 Egy öreg szék is volt a kellő közepén,
Fényes drágakővel kipitykézve szépen,
Nagy arany körmével a földet karmolta,
Mely bársony pokróccal szinte bé volt vonva.

9

A sátrak el voltak rekesztve korláttal,
Tilos volt parasztnak lépni azon által;
Kívül fegyveres nép és tömérdek ember
Az üres sátrakat majd elnyelte szemmel.
 Duna partjáig nyúlt a korlát kétfelül
Nagy üres tér maradt a korláton belül,
Olyan, hogy egy marhavásárnak is elég
Lenne, ha a marhát oda eresztenék.

10

Duna-partban egy nagy zászló volt felütve,
S tarka-barka csónak a nyeléhez kötve;
Nemkülönben pedig a pesti oldalon
Lobogó odafenn, csónak volt a habon.

 Széles utca a víz: ember a sövénye;
Közepén a sziget nyúlik fel beléje,
Gyilkos sziget volt ez: már hetednap óta
Vérrel élt, mikép a vérszopó pióca.

11

Egyszer jön a nagy cseh Buda vára felől,
Táncol nagy lovával a korláton belől;
Káromkodik csúnyán, a magyart böcsmérli:
Hogy nincs, aki merje magát vele mérni.

 De ime hirtelen a pesti oldalon
Nagy örömjaj támad és nagy riadalom:
Ismeretlen bajnok fekete paripán
Vágtat a zászlóhoz és mérkőzni kíván.

12

Sisakellenzője le vagyon bocsátva,
Csúcsáról fehér toll libeg-lobog hátra;
Toldi (mert hisz' ő volt) a tollat levészi,
Mindjárt ott teremnek a király vitézi,
 S eveznek a tollal, mint hogy tisztök tartja,
A cseh bajvívóhoz a budai partra;

Vérszín a cseh tolla, fölcseréli vele:
A bajra hívásnak volt e dolog jele.

13

Ezalatt a várba gyors híradók mentek.
A király lejött és sok nagyúri rendek,
A két bajnok pedig csónakon egyszerre
Indult s érkezett meg a bajvívó helyre.

Ott Miklós, mihelyest partot ért a lába,
Csónakát berúgta a széles Dunába :
Mintha korcsolyázna, futott az a habon,
Partba vágta orrát a pesti oldalon. *

* *Szájhagyomány szerint. A. J.*

14

Cseh vitéz kérdezé: miért cselekedte,
Hajóját a Dunán hogy eleresztette?
"Nem egyébért, vitéz" Miklós így felelt meg,
"Hanem hogy egy csónak elég egy embernek:
Egyikünknek itt ma gyászos lesz a vége,
S nem lesz a halottnak hajóra szüksége."
Monda Toldi, avval kezét összetette,
Buzgón fohászkodva Istent említette.

15

Azután így szóla: "Vitéz! addsa kezed:

Te sem bántál soha, én sem sértettelek;
Ha haragunnál is, egy órád sincs hátra,
S a halálos ágyon ki meg nem bocsátna?"

Erre a cseh nyujtá vaskesztyűs tenyerét,
Hogy összeroppantsa vele Miklós kezét;
Észrevette Miklós a dolgot előre,
S a cseh barátságát jókor megelőzte.

16

Összeszedte Toldi roppant nagy erejét,
S megszorítá szörnyen a bajnok tenyerét;
Engedett a kesztyű és összelapúla,
Kihasadozott a csehnek minden ujja. *

S mint mikor tavasszal, ha lágy idő fordul,
A házak ereszen a jégcsap megcsordul:
Úgy csordúlt ki a vér minden ujja végén.
Elszörnyedt a bajnok Toldi erősségén.

* *Szájhagyomány szerint. A. J.*

17

Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel,
Rángatta a csehet szörnyü erejével,
Ropogott keze közt, elolvadt a teste;
Végre így könyörgött a cseh térdre esve:

"Kérlek édes fiam! ne kivánd halálom,
Minden vagyonomat ím neked ajánlom,
,Tizenkét vitéznek drága sok marháját,

Vitézlő magammal minden apródságát."

18

Toldinak a szíve hajlott a kérésen,
"Legyen úgy" felelte, "marhádat elvészem,
De azt is korántsem magamnak kívánom,
Két vitézt megöltél: az anyjoknak szánom.
Most, mint alamizsnát, megadom életed.
Hanem tégy hit alatt erős ígéretet:
Hogy habár mély tenger nyelné el hazádat,
A mi országunkra mégsem teszed lábad."

19

Mindent felfogadott a bajnok ijedten,
S békével mentek a csónak felé ketten:
Hát egyszer a nagy cseh, nekihúzakodva,
Toldihoz hátulról hozzávág orozva.
Szerencse, hogy Toldi a Duna tükreben
Meglátta s megkapá a kardot kezében.
Leborult a nagy cseh: "Kegyelem! irgalom!"
"Eredj, kérd Istentől: útað megmutatom."

20

S amely kardot ő az álnok csehtől elvett,
Avval adott néki örökös kegyelmet.
Íziben * elmetszé fejét a testétől,
Piros lett a nagy kard gazdája véréből.

Toldi felmutatja a fejet a kardon,
Nagy rivalgás támad kétfelől a parton:
Tapsolnak, kiáltnak, zászlót lobogtatnak;
Buda nagy hegyei visszakurjongatnak.

* >>*Iziben*<: *hamarjában. A. J.*

TIZENKETTEDIK ÉNEK

*„Király azért ötöt fejéhez választá,
És tizenkét lóra neki hópénzt adata.”
Ilosvai*

1

Mikor Toldi Miklós megfogá a csehet
És az ijedtében legott térdre esett,
Igen megörvendett a felséges király,
Könnybe lábadt szeme a nagy öröm miá,
S így szólt az urakhoz, kik mellette voltak:
"Úgy hiszem, ez a cseh nem fog víni holnap;
Most akadt emberre, aki megtanítja:
Máskor hogy' gyalázza a magyart s hogy' szidja.

2

"De ki az a bajnok? nem ösmered Toldi?
Ki ismeri? Én nem tudom elgondolni;
Nincs egy jóraivaló vitéz országomban,
Akit ne ismerjek s nevét meg ne mondjam:

De ily erőt, mint amely van e vitézben,
Én nem tapasztaltam soha emberkézben;
Félek, nem magyar lesz; pedig nem lenne szép,
Ha más víná ki a magyar becsületét.

3

"Egyébiránt, legyen magyar avvagy német,
Nagy csapástól menti meg a magyar népet;
El is veszi tőlem jutalmát gazdagon,
Toldi gyilkos öccse részét neki adom."

Toldi György e szóra csak úgy hüle-füle,
Szétnézett, hallja-e más is ökivüle?
Összesúgtak-búgtak az úri emberek:
Hogy gyilkos öccse van, annak örültenek.

4

Mikor pedig Miklós a csehet kiszabta,
S kisebbik darabját kardján felmutatta,
Tüstént parancsolá király ő felsége,
Tizenkét aranyos vitéz menjen érte.

El is mentek azok szép zászlós sajkával,
S vitték a királyhoz Toldit nagy pompával.
A király szólt: "Bajnok! nyisd fel sisakodat,
Mondd neved s mutassad vitézi arcodat."

5

Térdre esett most a király lábainál

S így kezdette Miklós : "Oh felséges király!
Nem vagyok én bajnok, csak egy földönfutó,
Hogyan lettem azzá? tudj' a mindentudó.

Magam sem tudom hogy', esém gyilkosságba,
S elzaklatott bátyám a széles világba:
Én meg idejöttem feladni tettemet,
S várni vagy kegyelmet, vagy büntetésemet."

6

Ily bátran beszéle Miklós a királynak,
Felnymá rostélyát acél sisakjának:
Halvány is, piros is volt az ábrázatja,
Mert bánat és öröm osztozának rajta.

Tetszett a királynak szép fiatal képe,
Azért nyájasan ily kérdést tőn elébe:
"Nemdenem a Toldi Lőrinc fia volnál?"
Miklós a fejével ráütött e szónál.

7

Akkor az urakhoz fordult a felséges
Király s ekkép tartott hatalmas beszédet:
"Urak! hú vetézim! ide hallgassatok,
Mert nem tréfaság az, amit most hallotok:

Toldi György testvére ez a vitéz gyermek,
S György azon van, hogyan ásson ennek vermet,
Hogyan zárhatná ki öccsét örökéből,
Hogy' tagadhatná ki a nemzetségéből.

8

"Tudom minden csínyát, mert végére jártam;
Azért most szemébe mondom neki bátran:
Árván maradt öccsét parasztnak nevelte,
Mert nagy erőt sejtett benne s irigyelte,
Mert attól félt, hogy a Miklós erős karja
Az ő hírét-nevét homályba takarja;
Mert - de'jszen tudja azt az ő gonosz lelke,
Öccsét rangja szerint miért nem nevelte.

9

"Azt is tudom, hogy ő ingerlé a minap,
S úgy talált megütni egy bosszantó inast;
Kivallák szolgálai, mi módon tartatott
A testvéröccsére embervadászatot.
Nem úgy van, Toldi György? de úgy van! a király
Minek volna, ha nem tudná, ki mit csinál?
Egy ilyen testvérré annyi rosszat kenni,
Ki csupán magától ennyire bírt menni!"

10

Nagy tetszés követte a király beszédét,
Zsenge korához ily ritka bölcsességét:
Toldi György pedig lesüté fejét mélyen,
Csakhogy a föld alá nem bútt szegyenében.
A király most szemét Miklósra vetette.
Vállát kegyelmesen meg-megveregette;

És monda nyájasan: "Ifju vitéz, állj fel:
Eladott a bátyád, de többször nem ád el.

11

"Én neked a földön ím kegyelmet adok;
Kérd Istent, remélem Isten is adni fog;
Bírad békességben birtokod, ha rád száll,
Nem volt az, mióta megvan, jobb gazdánál.

És hogy haragosod ne legyen a szomszéd,
Íme bátyád önként neked adja részét:
Vértagadó testvér! nemde úgy van? érted?
Hogy ősi birtokod öcsédnek ígérted?"

12

György meredt szemeket vetett a királyra,
Hej dehogy mert nem-et mondani szavára!
Mert villogott szeme, és iszonyú pogány
Harag sötétellett a király homlokán.

"Jól van", mond a király, "igen a felelet?
,Jól van! Erről még ma írsz öröklevelet;
Most pedig, miután így kipróbáltalak,
Mondom: udvaromnál többé ne lássalak."

13

Megszólalt most Miklós: "Felséges királyom!
Bátyám birtokára egy cseppet se vágyom;
A magamé sem kell, legyen tied, bátya,

Teljék vele fősvény szived kivánsága;
Csak azon könyörgök mostan felségednek:
Vegyen be sergébe, csupán közembernek;
Jó az Isten, jót ad: megszerezi kardom,
Amire szükségem leszen, avval tartom."

14

Felelt a nagy király: "Ne légy olyan gyermek;
Hogyan vennék én hitvány közembernek?
Királyi fejemhez választalak téged
S már kezdve tizenkét lóra jár hópénzed."
De míg ezt elmondta, azalatt leoldott
Derekáról egy nagy cifra rezes kardot:
Gyémánt a cifrája, arany volt a reze,
Toldinak nyújtotta s monda: "Kösd fel, nesze!"

15

Semmit se mondhatna s adhatna királya,
Ami Toldinak ily örömet csinálna,
Pénzért, gazdagságért hej dehogyan cserélne:
Dárius kincsének még oda sem nézne. *
Azért akarta is szépen megköszönni,
De a szó nem akart a nyelvére jönni,
A király azonban nem neheztelt érte,
Mert az együgyű szív nyelvén nagyon érte.

* >>Oda sem néz neki<: tréfás kitétel, körülbelül ennyit tesz; észre sem veszi, rá sem hajt. A. J.

16

És hogy örömeben ne maradjon hiány,
Hogy beteljék mindaz, amit szíve kíván,
Épen mintha álma kezdődnék most elől,
Anyját látja jöni a korlátok felől.

Elfelejtett mindent és futott elébe,
Kimélve szorítá páncélos ölébe,
Nem szólott egyik sem, nem sírt, nem nevetett,
Csak az öreg Bence rítt a hátok megett.

17

Végre a nagy öröm, mely szívöket nyomta,
Mint a terhes fölleg, mérgét kiontotta,
Szemökből a zápor bőségesen hullott,
Akkor könnyült szívvel Toldiné így szólott:

"Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom,
Csakhogy szép orcádat még egyszer láthatom;
Be szép vagy! be nagyon illel leventének!
Isten sem teremtett tégedet egyébnek."

18

Miklós pedig monda: "Nem megjövendöltem,
Hogy előbb vagy utóbb bajnok lesz belőlem?
De nem köszönöm azt magam erejének:
Köszönöm az Isten gazdag kegyelmének.

Mármost Toldi Györggyel lakhelyet cserélünk,
Ő Nagyszalonta megy, mi pedig itt élünk:

Valaha tán ő is hozzám édesedik;
Ha nem, irigykedjék, míg el nem temetik."

19

Így szerette anyját a daliás gyermek,
Szívét nem bántá még nyíla szerelemnek;
Nem is lőn asszonnyal tartós barátsága,
Azután sem lépett soha házasságra.

Rettenetes vitéz támadott belőle,
Kalász-módra hullt az ellenség előtte,
Védte az erőtlent, a királyt, országot;
Csuda-dolgairól írtak krónikákat.

20

Senki sem állhatott ellent haragjának,
De ingét is odaadta barátjának,
S ha nem ellenkedett senki az országgal,
Örömet tanyázott a víg cimborákkal.

Nem hagyott sok marhát, földet és kincseket,
Nem az örökségen civódó gyermeket:
De, kivel nem ér föl egész világ ökre,
Dicső híre-neve fennmaradt örökre.